

Kitap Tanıtımı - I

Bilal Baş, *Çölü Fethetmek: Geç Antikçağ'da Mısır Manastırları*, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2015.

Prof. Dr. Kürşad Demirci*

Kurumsal bir yapı olarak dışarıdan girmiş olmakla birlikte, 5. yüzyıldan itibaren Hıristiyan dünyasındaki temel dinamiklerden birini teşkil eden manastır kültürü, Batı literatüründe üzerine genişçe çalışılmış konulardan biridir. Aslında mistik bir Yahudi geleneği olarak başlayan, yayıldığı Greko-Romen ve diaspora kültüründe biraz daha gentileleşen Hıristiyanlık, ortodoks veya heterodoks bütün akımlarıyla erken dönemden itibaren Gnostik eğilimlere ilgisiz kalamayan zengin bir dinamizme sahipti. Pratikte olmasa bile, teorik ve teolojik olarak, daha sonraki ortodoks kilise babalarının bile gizlice sempati duyduğu gnostik ve düalist eğilimler 4. veya 5. yüzyıldan itibaren daha görünür hale geldi ve kırsal kesimden başlayarak kurumsallaşma temayülü gösterdi. Geç Hıristiyanlık reddetse bile, gizli Gnostisizmin açığa çıkararak kendini pratikte var kıldığı bu kültür Hıristiyan literatüründe manasircılık olarak bilinir.

Manastır hayatı bahsedilen tarihlerde, Mısır-Suriye çöllerinde ortaya çıkmış, başta Kapadokya bölgesi olmak üzere Anadolu'da ve Latin dünyasında hızla yayılmış; erken Orta Çağlardan itibaren Hıristiyan dünyasını şekillendiren, siyaset, resmi din anlayışının yanında üçüncü ve çoğunlukla ilk iki güce muhalif bir taşra-mistik hareketi olarak tarihsel süreçte yerini almıştır. Daha çok taşrada egemen olan manastır yaşamı basitçe mistik eğilimli müminlerin, kendilerini İsa'ya adadıkları mekanlar olmamış, fakat aynı zamanda halkın çevresinde örgütlendiği "tekke"ler haline de gelmiştir. Bu bağlamda, Hıristiyan iktidarların öngördüğü resmi din anlayışının dışında ve muhalif olarak gelişmesi manastırları daima problematik hale getirmiştir ki, bunun en klasik örneği Bizansataki İkonoklazm hareketinin arka planında rahatlıkla gözlemlenebilir. Bu süreç özellikle doğu Hıristiyanlığında bütünüyle böyle iken, Latin-Avrupa Hıristiyanlığında kısmen daha farklı bir çizgi izlenmiştir. 13. yüzyıldan itibaren Batıda manastırlar resmi din anlayışıyla daha uzlaşır hale gelmiştir.

Bütün bu kurumsal ve teolojik öneminin yanında, folk inançlarının günümüze kadar taşınması bağlamında manastırların oynadığı rol ayrıca kayda değerdir. Manastırlar çevresinde oluşan kültür aslında çok değişmeden modern zamanlara kadar gelmiştir.

* Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dinler Tarihi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

Batı literatüründe derince ele alınmış olan bu önemli konu Türkçede ne yazık ki hala bakir bir akademik alan olarak varlığını devam ettirmektedir. Bu bağlamda Doç. Dr. Bilal Baş'ın yakın zamanlarda piyasaya çıkan akademik çalışması konuyla ilgili Türkçedeki bilgi azlığını bir hayli giderecek zengin bir içeriğe sahiptir. Doç. Dr. Bilal Baş'ın *Çölü Fethetmek: Geç Antikçağ'da Mısır Manastırları* (Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2015) adlı kitabı başta Mısır manastırları olmak üzere, Hıristiyan manastır hayatının detaylarını anlatan önemli bir çalışmadır ve Türkçede bu anlamda yapılmış ilk çalışmalardan biridir. Giriş'ten itibaren sekiz bölümden oluşan *Çölü Fethetmek* herşeyden önce Hıristiyan manastırcılığının kökeni meselesini ele alır. Bu noktada yazarın ilk başvurduğu kaynak haklı olarak Yahudi kültürünün içinde var olan ve Hıristiyanlığın ilk zeminini teşkil eden, mistik Yahudi eğilimleridir. Gerçekten de Hıristiyan manastırcılığının dayandığı ilk temellerden biri, çıktığı ortamda var olan Yahudi mistisizmidir.

İkinci bölüm Hıristiyanlığın kutsal metni olarak Yeni Ahit'teki referanslara ve ilk iki yüzyıldaki bireysel mistik Hıristiyan hareketlerine ayrılmıştır. Üçüncü bölüm Hıristiyan manastır hayatının teorik ve pratik temellerini atan kilise babalarının öncülerinden Origen ile ilgilidir. İskenderiyeli Klement'e kadar çıkan, fakat esas kurgusunu Origen'in yaptığı *pa-idea* kuramı bu bölümde ele alınmaktadır. Manastırcılığın kökü olarak asketik (münzevi) hayat kavramını ilk temellendiren Origen'dir.

Dördüncü bölüm bireysel asketik yaşamın nasıl manastırcılığa, özellikle Mısır manastırcılığına dönüştüğüyle ilgilidir. Bu bölümde manastır hayatının doğmasına yol açan sosyal, siyasal ve ekonomik sebepler zengin bir üslupla analiz edilmiştir.

Beşinci bölüm manastır kurallarına ait metinlerin oluşum süreci üzerinde durmaktadır. Çoğu çöldeki Hıristiyan babaların kaleme aldığı bu eserlerin içinde en önemli olanı şüphesiz *Apophthegmata Patrum* adıyla bilinen metindir.

Altıncı bölüm manastır hayatının ilk önemli ismi olarak Aziz Antonius'a ayrılmıştır. Yedinci ve sekizinci bölümler de, asketik uygulamaların pratikte nasıl yapıldığı, ilk manastır yaşamının ne şekilde gerçekleştirildiği gibi meselelerle ilgilidir.

Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dinler Tarihi Anabilim Dalı öğretim üyesi olan Doç. Dr. Bilal Baş'ın çalışması, çıkışından itibaren özellikle doğuda manastır hayatının nasıl geliştiği meselesi üzerinde durmaktadır. Çalışmanın kapsadığı dönem, başlangıcından itibaren aşağı yukarı beşinci yüzyıllara kadar olan süreçtir. Basitçe deskriptif bir çalışma olmayan *Çölü Fethetmek*, özellikle manastır hayatının kökenleri söz konusu olduğunda zengin bir analitik metodoloji sergilemektedir. Bundan dolayı kitap iyi bir tarihçi mantığına ve üslubuna sahiptir. Profesyonel anlamda veya merak güdüsüyle bu konularla ilgilenen herkes için Türkçedeki ilk ciddi eserdir.